

ÉVFORDULÓK

Négyszázhuszonöt éve született Bethlen Gábor

Az erdélyi fejedelemség egyik legkiválóbb uralkodója egészen sajátjágos körülmények között jutott országáé élére és produkált páratlant csaknem két évtizedig tartó uralkodása alatt. Ismeretes, hogy a pusztulás szélére jutott országát rövid idő alatt virágzó körülmények közé juttatta. Szinte lehetetlennek tűnik, hogy a romlás szélére jutott Erdélyt a XVII. század elején, milyen rövid idő alatt fejlődő országgá formálta. A Bethlen Gábor által megteremtett, sajátosnak is nevezhető államrend sikeres folytatója I. Rákóczi György, s ilyen módon született meg a két uralkodó páratlan tevékenysége eredményeként Erdély igazi aranykora.

Bethlen Gábor 1580-ban látta meg a napvilágot a Hunyad-vármegyei Marosillye várkastélyában. Nem belső erdélyi, hanem régi tiszántúli családból ered. Ósei birtokos nemesek voltak, akik rendszerint magyar nagyurak szolgálatában harcoltak s ezzel tartották fenn birtokait, többek között Iktárt is, ahonnan nemesi előnevüket eredeztették.

Gábor apja, Bethlen Farkas Erdélybe menekült a török elől, s odaadó híve lett a három Báthory erdélyi fejedelemnek: Istvánnak, Kristófnak és Zsigmondnak. Báthory Istvántól kapta az újabb családi jószágot Maros-Illyét s ezzel tekintélyesebb erdélyi földesúr rangjára emelkedett. A család erdélyi kötődése tovább erősödött mivel Bethlen Farkas erdélyi székely leányt vett feleségül, a gyergyósárhegyi Lázár Druzsínát, akitől két fia, az idősebb Gábor és az ifjabb István született. Bethlen Gábornak a fejedelmi udvarban szerencséje is akadt, mivel Bocskaihoz rokoni szálak fűzték, s tőle védelembe részesült, így súlyosabb problémák nélkül sikerült átélnie Báthory Zsigmond fejedelem korának viharos eseményeit.

A XVI–XVII. század fordulóján Erdély bonyolult és igen súlyos helyzetének alakulása lehetőségeket is nyújtott a fiatal Bethlennek, hogy bizonyoságot tegyen politikai adottságairól. Ugyanis Báthory Gábornak az erdélyi fejedelmi trón megszerzéséért folytatott bonyolult harcában Bethlen Gábor a fiatal Báthory pártjára állott. Ennek komoly szerepe lett abban, hogy a trónharcból Báthory Gábor kerüljön ki győztesen. Bethlen Gábor ugyanis egyre komolyabban lépett fel Báthory mellett. Még Báthory megválasztásának hírére is ő vitte meg a szultánnak és ő volt az, aki negyedév múlva meghozta a szultán megerősítő levelét Báthory Gábornak. A továbbiakban is tevékeny szerepet vállalt Báthory Gábor politikai és katonai akcióiban. Amint a kortársak is megjegyzik ügyes politikai fogásokkal mind fennebb lépett az udvari tevékenység terén. Bethlen maga is hangot adott véleményének, miszerint „Én Báthory Gábornak öt esztendő forgásában nem keveset szolgáltam és sok dologban hasznosan”.

A jellemükben rejlő ellentét a hasznos szolgálatok ellenére, nem ritkán durva sértésekre ragadtatta Báthory Gábort. Már a kortársak közül is többen keresték a magyarázatát a fiatal fejedelem durva kitoréseinek. Bethlen azonban sok sérelmet eltűrt „noha igen keserves szívvel és bús elmével (...) látván a nyomorult országnak anélkül is sok veszedelmét.” Valójában Bethlen világosan látta a fejedelem meggondolatlanságait és igyekezett mindent elkövetni, hogy ne adjon okot a török közbelépésére. Ugyanakkor bizonyosságát igyekezett nyújtani annak, hogy az ő meggondolt óvatossága ki fogja a szelet a török esetleges kemény fellépéséből.

Hogy mennyire helyesen tekintette Bethlen a dolgok reális állását Erdélyben, bebizonyosodott már 1612 őszén, amikor jó érzékkel felmérte, hogy Báthory Gábort támogató politikájának nincs reális és jövőt ígérő alapja, s úgy döntött, hogy változtatnia kell addigi magatartásán. Előbb a temesvári, azt követően a budai basánál tartózkodva kezdte el a munkát Báthorynak a fejedelmi székből való eltávolítására. 1612. október közepén Bethlen Budáról levélben

tájékoztatta Thurzó György nádort, hogy török segítséggel az ország szabadságát óhajtja visszaállítani Báthory Gábor fejedelem ellenében.

1612 őszen Bethlen Gábor, akit a fejedelem első emberének tartottak, az egyre nyilvánvalóbb ellentétek miatt már nem titkolta, hogy félti életét Báthory fejedelemtől és 1613 szeptemberében török hódoltságba menekült. Hogy mennyire áttekinthetetlen volt a helyzet, következtetni lehetett abból is, hogy az erdélyi országgyűlés Szébenben, a portától való elszakadás mellett döntött, Bethlen Gábort fő- és jószágvesztésre ítélte. Erre válaszul Bethlen Gábor személyesen adta elő Drinápolyban Ahmed szultánnak, az erdélyi fejedelemség elnyerésére vonatkozó szándékát és kérését. Ezen a ponton már félreérthetetlenek az erdélyi politikai élet főbb irányvonalai, valamint Báthory fejedelem és Bethlen Gábor szándékai. 1613 közepén a török szulán is kitergette kártyáit: Báthory Gábor trónfosztása és Bethlen Gábor erdélyi fejedelemsége mellett döntött. Hogy szavainak nyomatékot adjon, csapatokat rendelt Bethlen Gábor mellé.

A politikai események a továbbiakban még inkább felgyorsultak. A törökök országgyűlésre hívták össze az erdélyi rendeket Kolozsvárra, amely október 23-án Bethlen Gábort Erdély fejedelmévé választotta. Pár napra rá a hajdúk Báthory Gábort Nagyváradon meggyilkolták.

Ez a fordulat az erdélyi viszonyokban új helyzet kialakulását sejtette, ugyanakkor Bethlen Gábor életében új lehetőségek körvonalai mutatkoztak.

Az erdélyi kérdések tisztázásához Bethlen Gábor végül is kedvezőbb körülmények között foghatott hozzá, mint annak idején elődje Báthory Gábor, aki trónra jutva sok esetben teljes tájékozatlanságot árult el az erdélyi dolgok tényleges állásáról. Az 1613 őszen kialakult helyzetre jellemző, hogy Bethlen Gábor világosan látta milyen feladatok előtt áll és minél hamarabb hozzálátott a legégetőbb kérdések rendezéséhez. Uralma első napjától igyekezett rációlni a bécsi diplomácia véleményére, amely midőn értesült Bethlen Gábor trónra jutásáról, hangoztatta: „íme, török gubernátora van Erdélynek.” Az udvari körök ezen véleménye azonban rövid életűnek bizonyult. Érvényben maradt az a megállapítás, hogy az új fejedelem új szakaszt nyit Erdély történetében. Erre jellemző a politikai realitások tudomásul vétele, a dolgok állásának pontos felmérése a határozathozatal előtt, s hogy a döntés legyen bármilyen természetű a történeti valósággal összhangban történjen. Ezért fordulnak elő főleg Bethlen uralmának első szakaszában néha érthetetlennek tűnő döntések, ugyanis a fejedelem nem ambíciói, hanem a dolgok reális mérlegelése alapján intézkedett. Nem ritkán még vele szimpatizáló kortársai sem bírták mindig megérteni cselekvéseinek bonyolult és „ellentmondásosnak tűnő” létét. Roe, a nagy műveltségű angol diplomata, kinek több dolga akadt Bethlennel, megvallja egy alkalommal, hogy nem érti az erdélyi fejedelmet, jóllehet szimpatizál vele.

Bethlen Gábor megválasztása után feltűnő határozottsággal látott hozzá Erdély elhanyagolt kül- és belpolitikai ügyeinek rendbetételéhez, hogy biztosabb politikai háttérrel léphessen tovább országa megszilárdítása útján. Uralkodása lényegében két részre osztható. Először rendezni igyekezett a konfliktusokkal terhelt és feldúlt Erdély ügyeit, készülve nagy tervei megvalósítására. Már 1614 tavaszán, a megyesi országgyűlésen meghirdette gazdaságpolitikáját, melynek célja Erdély talpra állítása, belső nyugalmanak megteremtése, a gazdasági élet fellendítése.

Bethlen Gábor uralma kezdetétől igen komoly súlyt fektetett a külkereskedelem fejlesztésére. Igyekezett kihasználni mind a mezőgazdasági termékek, mind a keresettebb nyersanyagok, iparcikkek iránti keresletet. Szigorú monopóliumot vezetett be a sókereskedelmre, ami komoly lendületet adott a tordai, dési, vízaknai, kolozsi, széki és parajdi sóbányák működésének. A fejedelem rendeletei erősítették a bányahelyek privilégiumait, a nemesfém-bányászat jövedelmeit is. Bethlen hathatós intézkedésekkel próbálta erősíteni Erdély szociális állapotát is. Nem bántotta az országában meglévő kiváltságokat, csak azokat nem tűrte meg, amelyek gyengítették a központi hatalom erejét. Azokat a székelyeket, akik jobbágyoknak költötték le magukat, hogy a hadi szolgálatról mentesüljenek, visszatértette a „szolgálórend közé” gyengítve ezúton is a belső ellentéteket.

Fejedelemsége kezdetén Bethlen Gábor elé – amint már utaltunk rá – igen nagy bel- és külpolitikai nehézségek tornyosultak: az ország gazdasági gondjainak megoldása, a fejedelem hatalmának belső és külső megszilárdítása és diplomáciai elismertetése. Nem kevés feladatot jelentett az egyházakkal kapcsolatban felmerülő kérdések rendezése, különösen a katoliku-

sok vallásügyi problémáinak elfogadható rendezése. Sok baj volt a katolikus templomok jogállásának rendezése körül is.

Bethlen kortársai közül többen hangsúlyozták a fejedelem kiemelkedő jellemvonásait. „Annak a kornak a legszármottevőbb történelmi szereplője volt – írja Richardson – akit a törökök a császáriakkal váltakozva hol körül udvarolnak, hol meg rettegnek tőle, akárcsak Európa más uralkodói (...)” Bethlen politikai nézeteinek kialakulásában és magatartásában meghatározó szerepet játszott a két európai hatalomhoz – Törökországhoz és a Habsburgokhoz – való viszonyulása. Az a bizonyos egyensúlypolitika jelen volt Bethlen külpolitikai számításában is. Egész életén át az a meggyőződés vezette, hogy Erdély csak a török uralma mellett őrizheti meg szabadságát. A történelmi irodalom behatóan boncolgatja, hogy Bethlen hogyan értelmezte ezt a tételt. Több vélemény látott napvilágot, hogy valójában mit is jelentett Bethlen számára az a bizonyos török barátság, hogyan lehet a problémát pozitív töltettel kezelni úgy, hogy az használható eszköz lehessen az erdélyi érdekek védelmére, ha a sors úgy adja, még nagyobb kockázatok mellett is.

Bethlen azonban a töröknek pajzsul való használatát jól meghatározott feltételek figyelmen kívül hagyásával tekintette elfogadhatónak. Sokszor vádolták, hogy egész életében rabja volt a töröknek és szolgai alázatossággal igyekezett meghálálni a portától kapott segítséget. Ezeket a vádakat sok esetben nem is könnyű megcáfolni. Gondoljunk csak Lippa esetére, amelynek a törököknek való átadását határozottan követelték, sőt még azt is elvárták Bethlen Gábortól, hogy saját katonai erővel foglalja vissza Lippát és juttassa a törökök kezére. Nagyon fájt Bethlennek, hogy a török még azt az ajánlatát sem fogadta el, hogy Lippát foglalják vissza török csapatokkal. Így neki kellett egy magyar várat magyar vér ontásával, 13 napi lövetteléssel a török számára elfoglalni. Amint Bethlen fel is jegyzi „Lippát magunk nemzetétől, sok vérünk hullásával vettük meg örökké való siralmunkra”. Azt is hozzá teszi, hogy „Lippa megadásával a németet örökös ellenségemmé csináltam”.

Felületesen tekintve a problémákat a bethleni politikának nem egy vonása egyaránt magán viseli a törökkel való együttműködés, valamint a németek felé tett lépéseket is. Azonban beható vizsgálat tárgyává téve Bethlen külpolitikai taktikázását kitűnik, hogy lényegében egy meglehetősen messzemenő egyensúlypolitika alkalmazásáról van szó mindkét hatalom irányába. Az egyensúlypolitika mesteri alkalmazásával sikerült Bethlennek uralma legkritikusabb szakaszain is átjutni, s figyelmét és energiáját Erdély legbonyolultabb ügyeinek megoldására összpontosítani. Ez a megállapítás érvényes külpolitikájára is. Ennek köszönhetően sikerült Bethlennek viszonylag szerencsésen túljutni nemzetközi konfliktusain, s fokozatosan erősíteni nemzetközi helyzetét, valamint Erdély feletti uralmát.

Uralmának második szakaszát, csaknem teljesen országa belső helyzetének konszolidálására, s nemzetközi kapcsolatainak erősítésére igyekezett felhasználni. Mindezt nagyon körültekintően szervezte meg és széles nemzetközi kapcsolatokra építette. Mint építkező fejedelem, országa közvéleménye is magasztalja. A rendek véleménye úgy hangzott, hogy „több vagyon huszonöt esztendeinél is, hogy egy fejedelem is hazánkknak erősségin ilyen hasznos épületeket nem cselekedett mint Önagysága ez harmincfél esztendő alatt. Aki nem hiszi, megláthatja Fejérvárott, Déván, Fogarasban, Szamosújvárott és Váradon”. A bethleni országlás építő jellegét dicsérik „egykori krónikások, lelkendező kortársak (...)” Számtalan kortárs is feljegyezi, hogy Bethlen képes Erdélyt a korábbi zavarok okozta sebekből kigyógyítani és olyan európai tényező rangjára emelni, mint volt Báthory István alatt.

Bethlen Gábor diplomáciai képességeinek és hadvezéri tehetségének próbaköve a harmincéves háború volt, melynek különböző szakaszaiban merész, gyakran kockázatos, de általában szerencsés fordulataival egész Európa figyelmét magára vonta, s államát nemzetközi súlyú tényező rangjára emelte. 1619-ben lépett be a harmincéves háborúba, de komoly sikereket nem ért el. Jóllehet 1620 augusztusában a besztercebányai országgyűlés magyar királlyá választotta, ő soha nem koronáztatta meg magát, s az 1621 decemberében aláírt nicolsburgi békében még a koronát is visszaadta a császáriaknak, lemondva a királyi címről. Különösebb sikerek nélkül fejezte be az 1623 évi Habsburg-ellenes hadjáratát is, majd 1626-ban békét kötött császári ellenfeleivel. Ettől kezdődően Bethlen Gábor Erdély nemzetközi tekintélyének növelésére és fokozott belső fejlesztésre összpontosította erejét. Ennek gyümölcse lett az a látványos belső fejlődés, ami Erdélyt viszonylag rövid időn belül Európá egyik nemzetközileg is

elismert államává tette. Az ország gazdasági és kulturális fejlődésében elért eredmények belpolitikai téren is komoly eredményekkel jártak. Bethlen halálának pillanatában – 1629. november 25. – Erdélyt Európa egyik komoly sikereket elért államaként tartják számon.

Az ország tekintélyének gyors növekedéséhez s az „aranykor” jelző kivívásához Bethlen nemzetközi tevékenysége mellett igen jelentős mértékben hozzájárult trónralépése után megvalósuló gazdasági, társadalmi és kulturális tevékenysége is. Erről meggyőződhetünk, ha átlapozzuk Hernádi László Mihály „Bethlen Gábor állama és kora” című 1980-ban közzé tett gazdag bibliográfiáját.

Bethlen fejedelemsége idején valóban lépésről-lépésre, fontossági sorrendet tartva, haladt előre országépítő tevékenységében. Gazdag levelezéséből kitűnik, a fejedelem célja, hogy annyi háború és pusztulás után, a két nagyhatalom – a Habsburg és a török – egyensúlyállapotát kihasználva, megszilárdítsa és erősítse állama önállóságát és virágzó országgá változtassa Erdélyt. Országépítő tevékenységében főleg a fiskus birtokaira igyekezett támaszkodni, hogy ne legyen kiszolgáltatva a rendek akaratának.

Az erdélyi gazdasági élet lendületének fokozása céljából Bethlen idegenből is szegődttet és telepített építőiparban jártas mesterembereket. „Az országba idegen országokból nagy költséggel – írja Szalárdi – mindenféle jó mesterembereket, tudós fundalókat, kőműveseket behozat vala”. Nem ment ritkaságszámban, hogy németek lakta országokból, olasz földről, lengyel területekről érkeztek nagyobb számban Erdélybe kőművesek, asztalosok, ácsok, lakatosok, kőfaragók, de építést tervező, díszítést végző neves mesterek is.

Amidőn le kellett mondania a felvidéki bányákról, Bethlen Erdély bányáiparát az ottani technika Erdélybe telepítésével igyekezett fellendíteni. Ennek érdekében serkentette a vállalkozói kedvet, szavatolta a kitermelés szabadságát. Az 1618 évi országgyűlés kimondotta „az ő kegyelmes tetszéséből”, hogy „mind itt az országban lévő, mind idegen országból jövőendő bányászok, akármely nemzettségből állók, az országba bejöhessenek, kiknek minden helyeken lévő bányáknak kinyitására szabadságuk legyen.” A fejedelem személyesen is tanulmányozta a fejlett felvidéki bányaművelést.

Az erdélyi gazdasági élet fejlődése szempontjából nagyon fontos volt Bethlen Gábor kapcsolatainak szélesítése az itáliai térséggel is. „(...) a Velencei Köztársasággal olyan kapcsolatot létesített – írja 1619-ben Georg Kraus –, hogy egész életén keresztül nagy forgalmat és kereskedelmet folytatott velük, kiváltképpen ügynöke, egy velencei kereskedő Daniel Nys útján, akinek évenként sok ezer ökröt és tehénbőrt küldött (...) valamint sok viaszt és higanyt is (...), az pedig helyette értékes ékszereket, selymeket és soha nem látott holmit”. Politika és kereskedelem a Velencével kapcsolatos fejedelmi tervekben szorosan egybekapcsolódott. Bethlen igyekezett kihasználni a tőkefelhalmozásban előtte járó város vagyoni erejét. A fejedelem figyelme addig terjedt, hogy az országos érdekek szolgálatába állított mezőgazdasági egységeket személyesen igyekezett ellenőrizni, s jó szakemberekről gondoskodni. A fogarasi udvarbírójának adott utasításában például megköveteli, hogy az udvarbíró jó számtartót keressen „olyat az ki igen tőkélletes és igaz okos, tudós legyen az ő tisztében”.

Ennél még fontosabb, hogy Bethlen a termelési technikában új szemléletre oktatott. Megkövetelte például, hogy más vidékeken sikeresen alkalmazott termelési technikát minél szélesebb körben alkalmazzák, törekedjenek új termelési ágak bevezetésére, olyanokéra, amelyek a piac részére árut állítanak elő.

Bethlen gazdasági tevékenységének viszonylag rövid időn belül komoly visszhangja volt. „A bethleni országglás építő jellegét dicsérik az egykori krónikások, lelkendező kortársak. (...) Az erősségeket és stratégiailag fontos helyeket igen nagy figyelemmel kíséri. (...) Idegenből szegődttet és telepít építőiparban jártas mesterembereket”.

Az építkezési anyagokat belföldön állították elő, a fűrészárú Székelyföldről jutott el az ország más részeibe. A fejedelem az állam tevékenységének fokozásával, célszerű gazdálkodással tűnt ki. Szilárd pénzügyi rendszer megteremtésére törekedett, ami sikerült is neki. Így Bethlen uralmának első szakasza megteremtette azokat a gazdasági, társadalmi és politikai feltételeket, amelyek nélkül nem lett volna lehetséges az erdélyi „aranykor” megteremtése. Mind nagyobb teret hódított az a vélemény, miszerint a magyar érdekeknek megfelelő politikát csak Bethlentől lehet várni. Az ő racionális töltetű politikája, még ha megalkuvónak tűnt is

néha, a végcél tekintetében reális tartalmú volt, nem kis mértékben segítette elő a fejedelem politikai programjának megvalósulását.

Uralkodása második felében Bethlen egyre nagyobb figyelmet szentelt a művelődésre és a tudományra, a fejedelem legfőbb törekvései közé tartozott a műveltség közkinccsé tétele Erdélyben. E célra a neves külföldi mestereket is igénybe vette, akik a fejedelmi székhelyet, amely Basta idején tönkrement, igyekezett újjáépíttetni. Ennél nagyobb jelentőségű volt a tudományos élet radikális újjászervezése. Igazi forradalmi megoldásnak tekinthető Bethlennek akadémia alapítását célzó javaslata, amit 1622-ben fogadott el az országgyűlés. Ennek értelmében meg kellett szervezni Erdély felsőoktatását Nyugat-Európa viszonyaihoz közelítő „Heidelbergává”, külföldi professzorokkal működő intézménnyé. Végül Bethlen elképzelése, miszerint az ország vezető hivatalait és intézményeit a fejedelmi székhelyen összpontosítja, oda vezetett, hogy a főiskola Gyulafehérváron épült fel. Az akadémia Erdély művelődési életében így nagy súlyt kapott. Itt tanítottak a híres hazai professzorok: Kereszturi Pál, Gelei Kátona István, Csulai György. Mellettük igen fontos szerepet játszott Opitz Márton, Johann Heinrich Alstedt, Johann Hinrich Bisterfeld, Ludwig Piscator.

A Bethlen által alapított akadémia kiemelkedő szerepet kapott Erdély művelődéstörténetében. A bethleni politika eredménye az is, hogy a XVII. század elején a tanulók között megsokszorozódott a jobbágyok aránya. Apáczai Csere János feljegyzése szerint a jobbágyfiak száma a kollégiumokban „(...) oly nagy, hogy az iskolák összes tanulóházaik, szőszékeit és padjait bőven megtöltik”, (...) „a nemes szülők fiait” onnan majdnem kiszorítva. Apáczai egyébként az okát is megadja a jelenségnek: azért „menekülnek az iskolákba, mert különben örökös jobbágyi állapotban vagy rendkívül nagy szegénységben kellene folytonosan szolgálniuk”. A Bethlen Gábor által megerősített törvény tette lehetővé a jobbágyok tanulási lehetőségét. Így a társadalmi emelkedés nehezen járható, de bárki számára elérhető útja a tanulás lett. Ez természetesen nem jelentette az oktatás kötelezővé tételét, de fontos lépés volt az oktatásról szóló bethleni gondolat támogatására. Ennek szellemében a fejedelem komoly adományokkal és ösztöndíjakkal alapozta meg anyagilag is az erdélyi oktatásügyet, hasonló nagylelkűséggel járt el az általa alapított akadémia esetében is. Sokak szerint a kulturális politika volt a bethleni aranykor egyik legfontosabb terméke. E politika kiteljesedéséhez jelentős mértékben hozzájárult a külföldről behívott tudósok tevékenysége, valamint a külföldön képzett nagyszámú értelmiségi, főleg a tantestületek tagjai. A társadalomépítő program koronája az iskolaügy s vele együtt a szellemi művelődés hathatós támogatása. Alapítványokkal sikeresen támogatta a váradi, nagybányai, dési, kolozsvári, marosvásárhelyi, székelyudvarhelyi és nagyenyedi iskolákat. Különös figyelmet fordított a gyulafehérvári kollégiumnak juttatott donációk ésszerű felhasználására.

Az erdélyi kulturális élet gazdagodását jelezte a publikált könyvek számának szaporodása is. Ez mindenekelőtt a gyulafehérvári fejedelmi nyomda egyre gazdagabb termésének tudható be. Bethlen Gábornak arra is volt gondja, hogy korának történetét arra hivatott emberrel megírassa, s ezzel is hozzájáruljon a bethleni történelmi mű minél gondosabb megalapozásához. Egyik volt alumnusa, a Heidelbergben tanult Bojthi Gáspár kapta ezt a feladatot, aki „De rebus gestis magni Gabriellis Bethlen” című írásában tett eleget ura óhajának.

Mikor Bethlen Gábor 1613 őszén erdélyi fejedelem lett, s hozzákezdett az erdélyi politika összekuszált szálainak kioldozásához, még szó sem lehetett nagyszabású országépítő munkáról, még kevésbé olyan hatékony diplomáciai tevékenységről, mely Erdélyt az európai politikában fontos szerephez juttassa. Meghatározó célja az lehetett, hogy zseniálisan kihasználja az európai helyzet nyújtotta lehetőséget, s a két nagyhatalom között folytatott egyensúly-politikájával megteremtse Erdély politikai függetlenségét és gazdasági önállóságát. Lényegében ez tette lehetővé Erdély „aranykorának” megteremtését. Alapjában véve az „aranykor” az ország politikai és gazdasági önállóságát szavatolta az igen kényes európai körülmények között. Bethlen államfői nagysága ennek az európai színvonalon álló államrendnek a megteremtése volt. Már saját korának társadalma is elismerte a bethleni országépítés területén elért sikereket, amik eredményeként Erdély méltó helyet talált a fejlett európai államok sorában. A nemzetközileg is elismert bethleni alkotás emléke 425 év után is tovább él az erdélyi magyarság körében.

Magyari András